

RECENZII

Andrei Negru, *Ion Clopoșel. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2003, 148 p.

Ion Clopoșel (1892–1986) este prezentat în unele dicționare de specialitate drept publicist, istoric, *sociolog* care își desăvârșește pregătirea de specialitate la Paris, unde urmărește mai ales prelegerile lui C. H. Seignobos, autorul lucrării *Les méthodes historiques appliquées aux sciences sociales* (1901), operele lui E. Durkheim, M. Mauss, G. Richard, L. Ward, contribuind la configurarea formației sale sociologice (vezi și Șt. Costea, *Sociologi români. Mică enciclopedie*, 2001).

O monografie Ion Clopoșel ne propune Andrei Negru, în lucrarea *Ion Clopoșel. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2003.

După prezentarea unor sumare date biografice, Andrei Negru își structurează studiul monografic, având în vedere: a) contribuțiile lui Ion Clopoșel la ceea ce ar putea constitui o „sociologie a presei”, b) o serie de contribuții care ni-l prezintă pe Ion Clopoșel în calitate de istoric și critic literar, c) preocupările de istoriografie ale sociografului român, d) modul în care Ion Clopoșel își propune să surprindă și să descrie o serie de probleme ale societății românești interbelice, urmând e) un capitol consacrat cercetării sociografice, f) un altul în care este descrisă contribuția lui Ion Clopoșel la constituirea în România a unei „sociologii a problemelor sociale”, încheierea fiind făcută prin g) conturarea unor repere teoretice care, explicit sau implicit, l-au călăuzit pe Ion Clopoșel în unele demersuri ale sale.

Ion Clopoșel, apreciază Andrei Negru, „a fost un gazetar și un publicist de largă cuprindere”, formația sa intelectuală și culturală solidă, dublată de apetitul pentru investigarea problemelor sociale, facilitându-i „abordarea unei palete largi de subiecte, de la articole cu caracter teoretic până la cronică culturală...” (p. 18). Sunt rezumate în contextul monografiei și o serie de elemente de *sociologie a presei* din opera lui Ion Clopoșel: „Presa, considera Ion Clopoșel, este reflexul fizionomiei spirituale și materiale a unei societăți, nivelul ei de dezvoltare fiind direct proporțional cu nivelul de dezvoltare a societății în care ea se manifestă. Ea nu se poate ridica peste nivelul intelectual al societății, decât în cazul în care gazetarul depășește respectivul nivel, plasându-se, astfel, în postura de îndrumător al societății. Acest fapt consideră el, este un lucru pozitiv cu condiția ca gazetarul să servească interesul social general și nu pe cel al unui grup restrâns de indivizi” (p. 22). Sunt atașate presei trei funcții importante: de control, de formare și de generalizare a limbajului social, de socializare.

„Societatea de mâine”, publicație apărută din stăruințele lui I. Clopoșel în 1924, va reflecta din plin transpunerea în practică a unor atari funcții, orientarea ei spre „semnalarea, analiza și diagnoza problemelor sociale” fiind determinată de preocupările promotorului ei în acest domeniu, Ion Clopoșel fiind identificat de către Andrei Negru ca unul „din întemeietorii sociologiei românești a problemelor sociale” (p. 36), alături de A. Golopenția (p. 124).

Ca manieră generală de prezentare a situației sociale, economice, politice și culturale din țară, remarcă A. Negru, Ion Clopoșel s-a remarcat prin efortul de a impune în publicistica vremii, sau cel puțin în publicațiile pe care le-a condus, un stil cât mai apropiat de analiza și prezentarea științifică a problemelor, denumit de el *spirit critic*.

Același *spirit critic* pare să pătrundă *cercetarea sociografică* la care Ion Clopoșel și-a adus contribuții semnificative.

Sociografia este definită astfel în *Dicționarul de Sociologie*, Babel, 1998 (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu): 1. Nivel și ramură ale cunoașterii sociologice, constând în culegerea de date brute privind obiectele, fenomenele, relațiile și procesele sociale, în descrierea pe cât posibil obiectivă a acestora, în măsurarea lor și în realizarea unor statistici (tabele, grafice etc.) ale fenomenelor sociale observate, toate acestea realizate fără a se avea în vedere (cel puțin explicit) o

anumită poziție teoretică sau de principiu, ci doar în baza unei obiectivități definite, de regulă, prin normele observației din științele naturii [...] Sociografia este strâns legată de sociologia concretă, căreia îi furnizează o parte importantă a materialului ei empiric, dar nu se confundă cu sociologia concretă, deoarece scopul ei principal nu este explicativ, ci descriptiv, iar în acest scop este considerată ca o primă treaptă a cunoașterii sociologice. 2. modalitate reduționistă de a înțelege, defini și practica cercetarea sociologică și chiar sociologia în general, ca simplă descriere constativă a unor fragmente ale realității sociale concrete, sociologul respingând, în perspectiva pe care o presupune această modalitate, nu numai orice judecată de valoare, dar și judecățile de realitate a căror generalitate nu ar fi validată strict empiric [...] Concepția după care sociologia în ansamblul ei trebuie definită restrictiv ca o știință descriptivă și constatativă, fără pretenția de a elabora legi și de a elabora explicații științifice cauzale, este denumită adesea și prin termenul de *sociografism* (Zamfir, Vlăsceanu, p. 554).

Contribuția esențială a lui Ion Clopoțel la sociologia românească, remarca Ștefan Costea în *Dicționarul sociologilor români*, „constă în reevaluarea semnificației sociografiei, care nu are numai funcția primară de observație și înregistrare, ci și de abstractizare, comentare și generalizare a legilor dezvoltării societății”. O permanentă preocupare deci pentru a nu se aluneca într-o atitudine reduționistă, în sociografism de fapt, lucru scos în evidență și de A. Negru în monografia sa.

Este firesc să ne întrebăm acum care au fost raporturile metodologiei pentru care a optat Ion Clopoțel cu mult mai cunoscuta paradigmă monografică a Școlii Sociologice de la București. Andrei Negru remarcă în acest sens: „Deși a optat pentru formula sociografiei, I. Clopoțel a dat o înaltă apreciere și paradigmei monografice, subliniind contribuția lui Dimitrie Gusti la dezvoltarea pe baze științifice a sociologiei și, implicit, la dezvoltarea sociologiei românești” (p. 88). Este interesant de reținut faptul că în 1925, Ion Clopoțel pune bazele Institutului de Studii Societatea de Măine, condus de un *comitet executiv* prezidat de către Dimitrie Gusti însuși. În următorii ani însă, Dimitrie Gusti „n-a fost receptiv la demersul inițiat de Ion Clopoțel, considerând, desigur, nu fără temei, că și prima fază a cunoașterii sociologice, respectiv, cercetarea de teren, este tot de resortul sociologiei” (și nu al sociografiei exclusiv, n.n., M. P.), mișcarea sociografică transilvăneană evoluind „pe o traiectorie independentă în raport cu cea monografică”, supraevaluându-și prestația și „echivalându-și activitatea pe acest teren cu cea a Școlii sociologice de la București” (p. 108).

Mai puțin apreciat de către sociologia românească contemporană lui, observă Andrei Negru, tipul de demers promovat de către I. Clopoțel își găsește confirmarea mult mai târziu în opinia unui reprezentant de marcă al sociologiei contemporane, precum R. Boudon. Sociologul francez, în tratatul de sociologie tradus și la noi în 1997, scria la un moment dat: „Dacă sociografia ar fi mai răspândită, poate că deciziile politice nu s-ar baza atât de des pe ignorarea completă a ceea ce se petrece pe teren” (Apud A. Negru, p. 114).

Este adevărat, constată Andrei Negru, că și cercetarea monografică desfășurată de către Dimitrie Gusti și colaboratorii săi avea, în ultimă instanță, o finalitate aplicativă, dar în cazul Școlii sociologice de la București, „sociologia urma să dobândească caracterul de „sociologie militans” abia în momentul încheierii monografierii exhaustive a tuturor unităților sociale, acțiune care, în timp, s-a dovedit a fi deosebit de dificilă, dacă nu chiar utopică” (p. 111). Un pas înainte pe calea asigurării unui caracter mai aplicativ cercetării sociologice în cadrul școlii gustiene, observă A. Negru, s-a realizat prin A. Golopenția, îndeosebi prin promovarea cercetării regionale.

I. Clopoțel anticipase însă, după remarca lui A. Negru, „cu mai mult de un deceniu și ideea cercetărilor zonale preconizate de către A. Golopenția și realizate în cadrul cercetării monografice gustiene abia în anul 1939, prin intermediul monografiilor de plase” (p. 115). Încă din 1926, Clopoțel sublinia necesitatea unor „monografii sociografice” regionale, plecând îndeosebi de la problema Munților Apuseni.

În timp ce Școala Sociologică de la București era cantonată pe studiul satelor, rupte de contextul lor regional, abordate atomar, remarca și Ștefan Costea în dicționarul citat mai sus, „Ion Clopoțel și colaboratorii săi vizau cercetarea unor regiuni (Munții Apuseni), precum și determinarea complexelor economice”.

Interesant și mai ales actual este faptul că Ion Clopoțel preconiza, ca un cadru propice pentru rezolvarea problemelor semnalate în contextul investigațiilor sale, înființarea unei *regiuni administrative* pentru Munții Apuseni și încadrarea acestei regiuni cu un corp administrativ care să cunoască problemele specifice ale zonei de munte (miniere, silvice, agrare) și să fie atașat cauzei locuitorilor de la nivelul ei.

Studiul monografic semnat de Andrei Negru constituie pentru noi un motiv de a insera aici o observație a noastră mai veche: sociologia românească nu este deloc răsfățată cu asemenea studii. Prin Mircea Măciu, doar Petre Andrei a beneficiat de o monografie pe măsura personalității sale. În rest, o comparație cu istoria literaturii române de pildă, din acest punct de vedere – al monografiilor marilor creatori, este de departe favorabilă celei din urmă. Nici critica sociologică nu are la noi dimensiunile din alte domenii sau de pe alte meridiane.

Iată alte câteva motive, dincolo de calitatea și acribia textului, pentru care apreciem în mod deosebit gestul lui Andrei Negru de a ne oferi un studiu monografic asupra lui Ion Clopoțel – sociologul (sociograf) atât de actual prin orientarea practică a demersurilor sale din teren.

Mihai P. Pag

Mihai Pascaru, *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2003, 256 p.

Raportul dintre știință și nevoia de confort spiritual a individului, consideră Mihai Pascaru, este încă insuficient descris și analizat. Din perspectiva acestui raport însă, sociologia, mai mult decât alte științe, este marcată de ruptura dramatică dintre starea de confort pe care o instituie teoria sociologică (prin punerea în evidență a elementelor sistemice, de ordine și legitate) și profundul disconfort pe care îl aduc cu ele sociologiile de ramură (prin identificarea în real a manifestărilor anomice, deviante sau pur și simplu complexe și dificil de abordat), între ramurile cu manifestări pregnante în acest sens, sociologia rurală părând a deține un loc aparte.

Cartea lui Mihai Pascaru, o variantă a tezei sale de doctorat, vine să reflecte din plin atari constatări, fiind, după cum remarcă și prof. univ. dr. Traian Rotariu în concisa sa *Prefață*, „o lucrare minuțios elaborată pe direcția definirii conceptelor, îmbinării lor în scheme teoretice și explicative, o lucrare în care cercetătorul controlează realitatea și nu se supune ei” (p. 6).

Astfel, partea întâi, *Matricea comunitară. Investigații asupra cunoașterii, comunicării și acțiunii comune*, are un prim capitol consacrat unor clarificări teoretice în legătură cu noțiunile de *informație umană*, pe de o parte, și *comunitate* și *societate*, pe de altă parte. Informația umană este definită, dintr-o perspectivă filosofică mai largă, prin punerea în evidență a unității dintre cunoaștere, comunicare și acțiune: „un produs al cunoașterii obiectivat prin comunicare și/sau acțiune” (p. 30). Mihai Pascaru consideră că, în cazul comunității, cele trei dimensiuni (cunoașterea, comunicarea și acțiunea) se manifestă ca *dimensiune a inter-cunoașterii* (nivelul la care membrii unei comunități se cunosc între ei), ca *dimensiune a comunicării* (nivelul atins de frecvența comunicării între membri comunității) și ca *dimensiune a acțiunii comune* (nivelul atins în frecvența raporturilor de întraajutorare sub forma muncii în comun, a schimbului de valori și bunuri materiale, a împrumutului fără dobândă etc.). Plecând de aici, este definită noțiunea de matrice comunitară, noțiune cheie a lucrării: „Vom înțelege prin matrice comunitară unitatea structurală dintre dimensiunile cunoaștere, comunicare și acțiune comună la nivelul unei comunități (teritorială sau nu), unitate din care ia naștere ansamblul elementelor de viață cotidiană ale unei comunități date” (p. 59).

Încercând propunerea unor modalități de măsurare a „nivelului” matricei comunitare, Mihai Pascaru a realizat o serie de investigații, începând cu cele din anul 1982 (Rusești și Deve, comuna Albac, județul Alba; Mermești, județul Arad), Mușca – Alba (1983–1986), Horea – Alba (1999 și 2000), din nou Mușca în 2000, Ponor – Alba, 2001.

Dacă partea întâi a lucrării are în vedere ceea ce se poate numi „dimensiunea orizontală” a comunicării într-o comunitate (comunicarea dintre locuitori), partea a doua, intitulată „Comunicarea, faptul social și faptul comunitar”, are în vedere „dimensiunea verticală” (comunicarea dintre locuitori și autoritățile locale).

Și pentru abordarea „dimensiunii verticale”, Mihai Pascaru simte nevoia unei reconstrucții teoretice, plecând de la un anumit mod de definire a faptului social: „Este fapt social orice acțiune socială transformată la nivelul individualului în acțiune individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social acționant și care se fundamentează pe o informație socială transformată la nivelul individualului în informație individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social emițător” (p. 93).

Se conturează astfel o perspectivă teoretico-metodologică pe care autorul însuși o numește, nu fără oarecare precauții, *funcționalism cibernetice*, deoarece scoate în evidență, concomitent, aspectele informaționale și cele de *feed-back*, fundamentale în structurarea și dinamica unui fapt social. Consecințele unui atare mod de definire se reflectă, în opinia lui Mihai Pascaru, nemijlocit asupra cerințelor câmpului investigațional, care ar urma să fie acoperit din: 1) investigații asupra acțiunii sociale și a informației sociale pe care acțiunea la acest nivel o presupune; 2) investigarea procesului de transformare a informației sociale în informație individuală; 3) cercetarea modului în care acțiunea socială se transformă în acțiune individuală; 4) studiul acțiunii individuale și a orientării ei (în conformitate cu obiectivele acțiunii sociale, în opoziție cu aceste obiective); 5) abordarea informației individuale (informația despre modul de derulare al acțiunii individuale); 6) descifrarea modului în care se constituie informația individuală în funcție de treaptă (modul în care determină schimbări majore în sistem) și analiza modului de constituire a acțiunii individuale în funcție de treaptă.

Complexitatea conceptual-metodologică este parțial acoperită de o serie de investigații realizate de Mihai Pascaru de-a lungul a mai bine de cincisprezece ani. De pildă, aspecte ale raporturilor dintre locuitorii din Munții Apuseni și autorități au fost înregistrate de autor încă de la Mușca (1985), observațiile sale fiind consemnate într-un jurnal de teren consacrat vieții politice din acei ani. Sunt consemnări șocante pe alocuri, subordonate totuși unor posibile formulări mai generale, dintre care reținem aici faptul că pentru consolidarea dimensiunii verticale a comunicării locale era deseori invocată ca bază de pornire nevoia întăririi dimensiunii orizontale, prin adunări ale cetățenilor și în general prin dezbateri de mai mare amploare în comunitate. Era o perioadă în care locuitorii din satele investigate mai sperau în rolul de mediator al partidului comunist între ei și stat, înțelegând greu faptul că partidul și statul erau în realitate unul și același lucru.

Pe linia precizărilor teoretice, Mihai Pascaru ne propune și o distincție între un „fapt comunitar” (în care acțiunea socială este promovată de comunitate, cu exemplul Bisericii) și „un fapt social propriu-zis” (în care acțiunea socială aparține unor instanțe social-globale, exemplul Primăriei). Cercetări din această perspectivă au fost făcute la Horea în 1999 și 2000. Pentru o bună participare comunitară, constată Mihai Pascaru în urma acestor investigații, este necesară o dimensiune informațională mai amplă în cazul faptului social decât în cazul faptului comunitar, acest lucru însemnând raporturi de comunicare mai frecvente sau mai intense (sub aspectul cantității de informație pusă în circulație).

O a treia secțiune a lucrării lui Mihai Pascaru, intitulată „Mass media și comunicarea interpersonală în satul contemporan”, este rezervată consumului de informație media și nivelului de informare. Preocupările autorului pentru această temă datează din deceniul al IX-lea al secolului trecut, în jurnalele ținute în acea perioadă avându-se în vedere cu deosebire fenomenul *zvonului*, circulația informației despre unele evenimente deosebite (cum ar fi cel al exploziei provocate la un bloc din orașul Aiud, în 1985), în condițiile în care mijloacelor de comunicare în masă de atunci nu le era permisă nici un fel de relatare în legătură cu evenimente de acest fel. Investigații mai ample pe această temă, a legăturilor dintre mass media și comunicarea interpersonală a realizat Mihai Pascaru la Horea în 1999. Sunt introduse în dezbateri concepte noi, precum cel de *nivel de informare autoperceptut* și *nivel de informare evaluat*, constatându-se de pildă faptul că, indiferent de evenimentul avut în vedere, acolo unde exista o anumită distanță între nivelul de informare autoperceptut și nivelul de informare evaluat,

această distanță se datora mai degrabă *supraevaluării* celor care se declarau bine informați, decât subevaluării celor care se considerau mai puțin informați (p. 147). Cu alte cuvinte, autoevaluarea la nivelul de jos („mai puțin informat”) părea mai corectă decât autoevaluarea la nivel superior („bine informat”).

Televizorul era unul dintre mijloacele cu mare impact informațional. Impactul se resimțea la nivel individual, dar și la nivel comunitar: numărul celor care discutau în afara familiei despre informațiile media era mai mare în cazul informațiilor transmise prin TV și radio decât în cazul informației transmise prin presa scrisă.

Matricea comunitară, participarea la structurarea și dinamizarea unui fapt social, și nivelul de informare, constată Mihai Pascaru, par să se susțină reciproc, de o manieră elastică însă, sub forme în care distanța dintre determinare și condiționare este greu de stabilit. În legătură cu dimensiunea practică a investigațiilor sale, autorul consideră că ele susțin acțiuni precum cele de *animare* și *dezvoltare comunitară*, introducerea inovațiilor organizatorice și *extensia* în agricultură, precum și activitatea lucrătorilor sociali prin identificarea persoanelor izolate și măsurarea nivelului de izolare.

Andrei Negru

Călina Jugastru, *Drept civil. Obligațiile*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2003, 350 p.

Dedicată unei materii care a fost considerată, pe bună dreptate, „cheia de boltă a dreptului civil”¹, lucrarea aduce în atenția lectorului avizat instituțiile care construiesc edificiul obligațiilor. Necesarele precizări terminologice referitoare la obligația civilă sunt urmate, într-o ordine firească, de expunerea structurii raporturilor obligaționale, clasificarea și izvoarele acestora.

Teoria actului juridic – izvor de obligații se axează pe studiul contractului civil și al actului juridic unilateral. După unele considerații de ordin istoric și clasificarea contractelor civile, sunt examinate mecanismul formării acordului de voință, principiile generale ale contractului civil, situațiile de excepție de la aceste principii, precum și efectele speciale ale contractelor sinalagmatice – excepția de neexecutare, rezoluțiunea, riscul contractului. Analiza relativității contractuale are în vedere nu numai teoria clasică, ci și perspectiva modernă, conturată de puțină vreme în doctrina română de specialitate. Această perspectivă, care pune în evidență atât statica, cât și dinamica actului juridic, aduce, pe cale de consecință, modificări fundamentale ale conținutului categoriilor părților, avânzilor-cauză și terților, precum și ale excepțiilor de la relativitatea contractului, așa cum sunt tratate în mod tradițional.

Analiza faptului juridic licit dezvoltă îmbogățirea fără justă cauză, gestiunea de afaceri, plata nedatorată și facilitează tranziția spre studiul răspunderii civile. Considerațiilor introductive privind noțiunea, principiile și funcțiile răspunderii le urmează ample dezvoltări ale formelor și condițiilor acestora, după cum izvorul obligației de a repara prejudiciul este contractul sau delictul.

În contextul răspunderii civile delictuale sunt examinate distinct condițiile generale ale răspunderii (fapta ilicită, prejudiciul, raportul de cauzalitate, vinovăția) și varietățile acesteia.

Un loc aparte între constantele răspunderii civile revine prejudiciului nepatrimonial, a cărui reparare este examinată nu numai din punct de vedere al mijloacelor de aceeași natură, ci și prin prisma măsurilor cu caracter pecuniar. Această din urmă problemă este, de altfel, discutată și controversată, chiar și în sistemele de drept care admit indemnizarea bănească a daunelor morale. Etapele și criteriile orientative ale compensării prejudiciilor nepatrimoniale, precum și criteriile de stabilire a despăgubirilor în compensare sunt tratate *in extenso*.

Răspunderea părinților, institutorilor, artizanilor, comitenților, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de lucruri, în general, *răspunderea* pentru animale și pentru ruina edificiului sunt tratate atât sub aspectul domeniului de aplicare, condițiilor generale și speciale pe care le presupun, cât și în ceea

¹ Liviu Pop, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, București, Edit. Lumina Lex, 2000, p. 9.

ce privește efectele răspunderii. Alături de aceste probleme, întâlnite în mod obișnuit în literatură, sunt tratate unele ipoteze speciale de răspundere civilă – situația prejudiciilor cauzate prin poluare, accidente nucleare și utilizarea unor produse defectuoase ori periculoase.

În aceste materii se ridică probleme noi, în condițiile în care reglementările sunt de dată relativ recentă și susceptibile de îmbunătățire. Alături de identificarea persoanelor responsabile, naturii, fundamentului și condițiilor răspunderii, pentru fiecare caz în parte, își găsește locul determinarea particularităților indemnizării victimelor, fie pe calea acțiunii în justiție, fie prin intermediul contractelor de asigurare.

Studiul instituției răspunderii civile se finalizează cu dezvoltarea condițiilor răspunderii contractuale și a cauzelor care exclud fie caracterul ilicit al faptei, fie raportul de cauzalitate.

Ultima parte a lucrării fixează coordonatele esențiale ale garanțării, dinamicii și stingerii raportului obligațional – gajul general al creditorilor, garanțiile generale ale obligațiilor, garanțiile reale și personale, modalitățile, mijloacele de transmitere, transformare și stingere a acestora.

Soluțiile jurisprudențiale române și străine care se regăsesc în cuprinsul lucrării sunt menite să împlinescă demersul teoretic la nivel practic, iar formularea unor puncte de vedere proprii are rostul de a incita spiritul și reflecția, în perpetua căutare de noi soluții viabile.

E. Pop

Mihai Pascaru, *Sociologia comunităților*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2003, 176 p.

Așa cum remarca și prof. univ. dr. Traian Rotariu, pe coperta a patra a cărții, noua lucrare propusă de Mihai Pascaru, „reînvie în alte spații și în alte timpuri, o mai veche tradiție a sociologiei clujene: abordarea comunităților rurale și a comunităților urbane, a satului și orașului, într-o succesiune de teme care să formeze o singură disciplină universitară”.

Încercarea de a contura obiectul sociologiei comunităților pleacă de la o sugestie a lui Ion Aluaș, care a și susținut un asemenea curs la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și care ținea să sublinieze la un moment dat: „Sociologia comunităților reprezintă un alt nume al sociologiei rural-urbane”.

Pe bună dreptate, Mihai Pascaru ține să remarce faptul că „din preocupările sociologiei comunităților rurale nu lipsesc aspecte specifice spațiului urban, cel puțin atunci când și acolo unde se are în vedere procesul de urbanizare, la fel cum dintre preocupările sociologiei comunităților urbane nu lipsesc trimerite la rural, cel puțin atunci când și acolo unde se vorbește de *ruralizarea urbanului* sau se adoptă o perspectivă regională în studiul comunităților”, fiind posibil ca „atât sociologia comunităților urbane cât și sociologia comunităților rurale să se intersecteze mult mai mult tocmai acolo unde se pierde specificul lor, acolo unde putem vorbi de o anumită transversabilitate a lor, în sensul că studiile promovate vizează aspecte socio-umane general valabile, specifice sociologiei în general, aspecte doar pe alocuri colorate teritorial-comunitar” (p. 6).

Linia abordării relativ distincte (*sociologia comunităților rurale*, pe de o parte, și *sociologia comunităților urbane*, pe de altă parte), începută în capitolul I al lucrării, continuă în capitolul II (rezervat unor elemente din istoria sociologiei comunităților), rămânând, desigur, de discutat, după cum însuși autorul ne avertizează, măsura în care sociologia rurală este unul și același lucru cu sociologia comunităților rurale și, de asemenea, măsura în care sociologia urbană se află în raporturi de identitate cu sociologia comunităților urbane.

În general, sunt urmărite trei coordonate spațio-temporale, pentru fiecare din ramurile sociologiei comunităților (*sociologia comunităților rurale* și *sociologia comunităților urbane*): 1) apariția și dezvoltarea lor în Statele Unite, 2) apariția și dezvoltarea acestor ramuri în Franța și în o parte din spațiul european, 3) apariția și dezvoltarea celor două ramuri în România.

Capitolul III este consacrat tipurilor de comunitate teritorială pomenite până acum: satul și orașul, fără a se reuși pe deplin – Mihai Pascaru însuși o mărturisește – spulberarea tendinței de a identifica comunitatea și așezarea cu același nume: *sat* și, respectiv, *oraș*: „La rigoare, sociologia

comunităților ar trebui să fie preocupată de *comunitățile constituite de săteni* și, corespunzător, sociologia urbană de *comunitățile constituite de orașeni*, mai mult decât de sat în general și, respectiv, de oraș în general”. Sunt reținute în cadrul acestui capitol remarci interesante aparținând lui I. Mihăilescu, N. J. Smelser și, mai ales, lui George Em. Marica, acesta din urmă – autorul unei celebre deja „încercări de definire a satului” (1942), pe care Mihai Pascaru ne propune, folosind metoda negației caracteristicilor fundamentale, să o folosim deopotrivă în descrierea aspectelor esențiale ale orașului.

Vecinătatea, consideră Mihai Pascaru, „este unul dintre conceptele comune ale celor două ramuri identificabile la nivelul sociologiei comunităților” (p. 9). Este reținută în context tipologia propusă vecinătății de către E. Willéms, sociolog brazilian care considera că vecinătatea a evoluat de la *vecinătatea concomitentă* (când vecinii erau, de regulă, și rude) la *vecinătatea existențială* (când toată existența individului era definită prin vecinătate: a fi însemna „a fi un bun vecin”) și, apoi, spre *vecinătatea accidentală* (din întâmplare), aceasta din urmă fiind deja mai specifică orașului decât satului.

Capitolul IV se vrea a fi o primă tentativă de analiză a celor două tipuri de comunități teritoriale din perspectiva măsurării intensității *relațiilor intracomunitare*. Metodologia folosită a fost prezentată în lucrarea *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan*, publicată de Mihai Pascaru la Presa Universitară Clujeană, tot în 2003.

În această lucrare, a fost definită, între altele, și noțiunea de matrice comunitară ca fiind *unitatea dintre dimensiunile inter-cunoaștere, comunicare și acțiune comună la nivelul unei comunități (teritoriale sau nu)*, unitate din care ia naștere ansamblul manifestărilor și elementelor de viață cotidiană ale unei comunități date.

Plecând de la operaționalizarea acestui mod de definire, Mihai Pascaru a realizat de-a lungul a mai mulți ani o serie de cercetări, atât în mediul rural cât și în cel urban.

În baza investigațiilor, autorul a putut constata faptul că există o anume asociere între mărimea comunității (indicată prin numărul menajelor) și intensitatea relațiilor interumane (măsurată prin indicele matricei comunitare): *pe măsură ce numărul menajelor este mai mare, indicele matricei comunitare este mai mic*.

Câteva pagini sunt consacrate în capitolul IV și la două realități legate nemijlocit de obiectul sociologiei comunităților: „satul din oraș” (cartiere caracterizate prin omogenitate socială și solidaritate de tip comunitar) și „orașul de la țară” (*rurbanul* – cu un neologism construit în limba franceză, sau *Metropolitan Area*, cu o noțiune utilizată în spațiul anglofon).

În capitolul V, alături de prezentarea unor teze și inserarea unor comentarii critice asupra tezelor școlii de la Chicago, sunt prezentate și elemente din opera lui F. L. Wright, un arhitect care propunea un spațiu comunitar utopic numit *Broadcare*, un hibrid între spațiul rural și cel urban, ceea ce, tot utopic desigur, după cum remarcă cu maliție Pascaru, „ar putea constitui realitatea ideală spre care să-și îndrepte reflecțiile sociologia comunităților” (p. 10).

Sunt reținute, de asemenea, în capitolul V și unele observații ale sociologului francez A. Coulon cu privire la metodologia Școlii de la Chicago, metodologie prea des confundată de exegeți doar cu instrumentele ei calitative (analiza documentelor, observația participantă etc.)

Prin capitolul VI, autorul vrea să se apropie mai mult de dimensiunea practică a sociologiei comunităților. La nivelul acestei dimensiuni, problematica raporturilor dintre autorități și cetățeni, tehnica identificării liderilor și practica dezvoltării comunitare ocupă un loc central, fiind utilizate atât surse livrești cât și rezultate ale unor investigații în Munții Apuseni. O atenție aparte este apoi acordată *animării* sau *dezvoltării* comunitare și identificării unei probleme actuale și spinoase deopotrivă: trebuie (poate) să fie sociologul și un animator sau un lucrător în dezvoltarea comunitară?

Capitolul VII este rezervat unor repere metodologice în sociologia comunităților. Sunt abordate mai întâi aspecte ale adecvării instrumentelor la tipul de comunitate teritorială, semnalate la un moment dat și de Vasile Miftode, sociologul ieșean care consideră că specifice sociologiei rurale ar fi: observația participativă, metoda monografică și perspectiva regională (V. Miftode, *Elemente de sociologie rurală*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984). Observația de tip etnologic, observă Pascaru, este adesea invocată în legătură cu cercetările la nivelul comunităților teritoriale

rurale, dar oricine poate remarca cum această metodă este una dintre cele mai intens exploatare de reprezentanții Școlii de la Chicago în studiul comunităților urbane. În legătură cu monografia, cu *ancheta pe bază de dosare* (tip de cercetare monografică susținut de psihosociologul francez R. Mucchielli), una dintre problemele semnalate de Pascaru este aceea a măsurii în care această metodă poate fi folosită și în spațiul urban (pentru orașele mici și mijlocii sau, eventual, pentru un cartier). Perspectiva regională, subliniază autorul, se întemeiază pe existența unor procese ample trans-comunitare, cum sunt cele de urbanizare și modernizare.

Un studiu consacrat *identității toponimice și teritoriale*, precum și strategiilor comunitar-identitare, cu deosebire strategiei singularizării este propus în *Addenda* lucrării de care ne-am ocupat aici. Studiul are la bază o serie de investigații realizate în comuna Horea (județul Alba), în 2001.

Proiectul lui Mihai Pascaru de a propune o disciplină unitară sub numele de *sociologia comunităților* este prevăzut a fi un proiect de durată. Premisele fiind constituite deja prin lucrarea pe care am avut-o în vedere aici, nu ne rămâne decât să-i dorim răbdarea și puterea de sinteză necesare finalizării lui într-un timp nu prea îndepărtat de nevoile actuale ale sociologiei românești.

Emil Pop

Cornel Hărănguș, *Eseu de ontologie descriptivă*, Timișoara, Edit. Augusta, 2002, 256 p.

Pe linia unor mai vechi preocupări în domeniul ontologiei (menționăm *Discursul ontologic în filosofie*, Timișoara, Edit. Hestia, 1995), prof. C. Haranguș adâncește discuția acestei nesfârșite și controversate problematice cu o nouă, interesantă și originală abordare, în manieră analitică. Miza ei de fond este aceea a modalităților în care se poate practica astăzi ontologia: „... discursul ontologic trebuie înțeles ca o formă (academică) de comunicare și nu ca un standard fundațional al metafizicii care ar merita să fie căutat până la găsirea formei lui ultime și definitive. Ontologia apare astfel ca o modalitate de comunicare cultă și chiar ca o formă de conversație (subl. ns.)” (p. 55), radical diferit față de modurile în care a fost ea înțeleasă în epocile trecute, până în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Subiectul *Eseului de ontologie descriptivă* îl constituie cercetarea atentă a claselor de propoziții ontologice (*existențiale, atributive și mereologice*); primele două pe baza distincției dintre utilizarea referențială și cea atributivă a expresiilor, stabilită de Strawson și Donellan, iar ultima prin analiza relațiilor parte-întreg. Fiindcă ontologia din toate locurile și timpurile a pornit, explicit sau implicit, de la întrebarea „ce este (existența)?”, autorul va considera, la rândul său, acest punct de plecare pentru demersul propriu, practicând o permanentă analiză comparativă a autorilor de renume din toate epocile istorice: „... eu cred că problema metaontologică arzătoare este în primul rând aceea a construirii discursului ontologic, desigur, ca discurs despre lume, despre ontos, dar care ridică o serie întreagă de probleme care pornesc nu de la ceea ce există, ci de la ceea ce se (poate) afirma despre ceea ce există” (p. 7).

Prof. Haranguș procedează la investigarea subiectului propus printr-o serie de delimitări și distincții metodice, contrapunctate de exemple alese din operele gânditorilor clasici, moderni și contemporani. Prima este aceea dintre *nivelul descriptiv* și *nivelul explicativ* al discursului ontologic, identificabilă în varii forme și modalități la figurile semnificative ale istoriei ontologiei (de la Parmenide la Hegel și de la Leibniz la Heidegger). De asemenea, după criteriul modalității sau formei de descriere ontologică, aceasta poate fi *categorială* (Aristotel), *logică* (Parmenide), *fenomenologică* (Husserl, Heidegger) și *materială* (pe baza datelor cunoașterii comune și a celei științifice). Dintr-o perspectivă complementară, implicând psihologia cunoașterii și filosofării ontologice, se înscriu sublinierile despre interferențele formelor de descriere ontologică în timp, iluziile exclusiviste pe care acestea le-au nutrit și încă le mai nutresc, confuziile făcute de ele, unele față de altele sau ale teoriilor din alte domenii despre acestea. Detalierea privind discursul ontologic explicativ vizează argumentele sau justificările referitoare

la obiectul său. Secțiunile dedicate acestor aspecte se disting printr-o îmbinare consonantă a considerațiilor istorice cu cele sistematice, fiind deosebit de utile atât celui preocupat de analiza structurală cât și aceluia interesat de amănunte semnificative de ordin istorico-filosofic.

O idee originală a lucrării o constituie *tratarea propozițională a temelor ontologice*, prin intermediul metodologiei „principiului propozițional” (este vorba, cum arătam mai sus, de propozițiile *existențiale*, *atributive* și *mereologice*). Propozițiile *existențiale* cuprind termenii „există” sau „existență”, „a fi”, „ființa”; ele indică faptul existenței unei anumite entități, fără a spune ceva concret despre aceasta – propoziții care întrebuițează cu noțiuni precum „obiect”, „entitate”, „obiecte *fiat*” și „*bona fide*”, „stări de lucruri”, „identitate” etc. Propozițiile *atributive* atribuie unui existent, prin predicție, ceva anume. Ele operează cu universalii (proprietăți, relații și propoziții). În fine, propozițiile *mereologice* exprimă raporturile dintre parte și întreg, abordarea lor întâmpinând dificultăți notabile în literatura de specialitate pe plan mondial (a se vedea problemele localizării spațiale și temporale ale părților – subiectele unor consistente dezbateri ontologico-metafizice americane actuale).

Un alt element inedit introdus de *eseul ontologic* al prof. Haranguș este conținut în aprecierile despre statutul conceptului de „timp” în filozofie, în special în ontologie. Dacă descrierea ontologică poate face abstracție de coordonatele sau reperatele spațio-temporale ale entităților analizate, explicația ontologică trebuie să ia în considerare *geneza* sau *aparitia* acestora, precum și *devenirea* lor. Așa cum se pronunță autorul, conceptul de „timp”, împreună cu cel de „spațiu”, realizează legătura între sau puntea de trecere de la *descrierea ontologică* la *explicația ontologică*. Această reunire sintetică vizează atât chestiunea *aparității* a ceva, cât și *compunerea* sau *fuziunea* elementelor entității respective, căci: „Schimbarea, generarea, compunerea, fuziunea sunt toate succesiuni de *evenimente* care compun o *istorie*, istoria obiectului pe care îl produc și pe baza căreia îl explicăm” (p. 240).

Secțiunea finală a *Eseului* cuprinde problemele *meta-ontologice* ale descrierii ontologice. Autorul consideră că *descrierea categorială* reprezintă baza descrierii ontologice, sub aspect istoric și sistematic. Procesul formării categoriilor are o origine pluri-determinată (empirică și logică, subiectivă și obiectivă), care a marcat procesul nașterii și evoluției istorice a gândirii europene. Tot aici, prof. Haranguș analizează și cunoscutele orientări ontologice de sorginte scolastică, *realismul*, *nominalismul* și *conceptualismul*, subliniind faptul că ele sunt exprimate prin termeni cu o pregnantă funcție clasificatoare. La *Addenda* se schițează, de altfel, ideea unei suite de scheme ale discursului ontologic explicativ (*haos-cosmos*, la mitologiile antice; *cauzal-deterministă* – Democrit, Epicur, materialismul modern, fizica galileo-newtoniană; *ființă-devenire* – Heraclit și Hegel; *a procesului* – Spencer, Whitehead; *factorială* – Aristotel, teismul, deismul, Bergson; *indeterministă* – termodinamica și fizica cuantică; *haologică* – fizica și matematica contemporană).

Atât prin particularitățile specifice ale scriiturii – întemeierea judecăților exprimate, sobrietatea, claritatea, problematizarea, actualitatea considerațiilor –, alcătuită în tonalitatea evidentă a curentului comparatist-analitic, cât și datorită aparatului științific-critic pus în joc (autori anglo-americani importanți, precum și autori români cu realizări notabile în domeniul abordat), *Eseul de ontologie descriptivă* se impune atenției oricărui specialist din comunitatea filosofică autohtonă, poate chiar a unui public mai larg, interesat de actualitatea discursului ontologic. După cum cunoaștem, cartea a fost propusă pentru premiul Academiei Române în filosofie, ceea ce considerăm că merită cu prisosință.

Ionuț Isac

Silviu G. Totelecan, *Vecinătatea în Munții Apuseni*, Cluj-Napoca, Napoca Star & Argonaut, 2003, 304 p.

Aspirațiile tinerilor sociologi români păreau până la un moment dat legate mai mult de anumite rafinate metodologice-statistice, dar iată că, din ce în mai mult, preocupările generației 1990–2000 din sociologia românească sunt orientate și spre rediscutarea cadrului conceptual prin care știința socialului se structurează și restructurează la început de mileniu trei.

Este și cazul lui Silviu G. Totelecan care, într-o carte menită să valorifice eforturile sale anterioare destinate finalizării unei teze de doctorat, aduce în prim plan un concept pe cât de vag, pe atât de des invocat – cel de *vecinătate*.

Repertoriul terminologic referitor la vecinătate este prezent mai ales în limbajul sociologiei și antropologiei urbane și este de maximă diversitate. Această observație a autorului *Vecinătății în Munții Apuseni* ne aduce în minte o secvență informativă dintr-o emisiune TV în care se sesiza faptul că la slujba de duminică, într-o biserică românească din mediul urban, au fost prezenți și *polițiștii de proximitate*. În sociologia urbană, noțiunea de vecinătate este desemnată adesea prin aceeași sintagmă ca și noțiunea de *cartier* (neighbourhood). Cartierul, de asemenea, în spațiul francofon, mai este indicat prin sintagma *proximité* (proximitate). „Polițiștii de proximitate” nu sunt de fapt decât polițiștii de cartier („sectoriștii”) de altădată. *Parohia*, acoperirea teritorială a unei biserici, este și ea o formă de vecinătate. Iată cum numai dintr-o observație la care i s-a atașat un fapt aparent cotidian (banal), am creat deja un păienjenis de conținuturi și semnificații aproape imposibil de clarificat pe deplin.

De existența unor asemenea dificultăți pare să fie conștient S. G. Totelecan pe tot parcursul demersului său, prioritar analitic și delimitativ, prudent cel mai adesea, fără a-și stabili drept „scop al vieții” definiții și sentințe finale.

Astfel, la un moment dat autorul vorbește de *vecinătăți nenumite* și de *vecinătăți numite*, diferența majoră dintre cele două tipuri de vecinătate (numită și nenumită) constând în faptul că, în primul caz, practicile invocate se desfășoară într-un cadru normativ-cutumiar riguros precizat, de cele mai multe ori reflectat prin înscrisuri, cunoscut de toți membrii respectivei vecinătăți, în timp ce în varianta „moțească” [din Munții Apuseni, n.n., M. P.] aceasta se desfășoară într-un mod natural, în virtutea unui de la sine înțeles al cărui conținut nu este întotdeauna perceput uniform de cei care „își spun vecini” (p. 9).

În raport de un asemenea cadru mai general, care el însuși urmează să fie operaționalizat, autorul își stabilește „arsenalul” metodologic adecvat abordării temei în specificul ei teritorial: ancheta sociologică – „pentru a ilustra *extensiunea* vecinătății” și interviul individual calitativ, pentru „aproximarea universului semnificant” al obiectului de cercetare (p. 27).

Ni se atrage atenția și asupra dificultăților de comunicare posibile în abordarea acestei teme: „Intimitatea vecinătății rămâne în general impenetrabilă din exterior, confesiunile «față de un străin» nedepășind în numeroase cazuri simple formule de adresare” (p. 39).

În ciuda numeroaselor dificultăți (unele mărturisite, altele pe care doar le bănuim în baza experienței noastre de teren în aceeași zonă), au fost realizate investigații în 252 de gospodării din Munții Apuseni: 130 din micro-regiunea Cluj și 122 din micro-regiunea Alba. Lor li se adaugă unele investigații realizate în județul Sălaj.

Au fost identificate „trei nivele diferite ale trăirii (ființării)” în Munții Apuseni: unul individual, care ține cu precădere de gospodărie și aparținătorii spațiului domestic și a cărui caracteristică principală o constituie *trebuințele individuale* ce pot fi extrem de greu soluționate în lipsa coperării cu celălalt din afara gospodăriei; un al doilea în care accentul cade pe relațiile sociale dintre cei din imediata apropiere, spațiu al urii și disprețului, dar și al iubirii și întrajutorării, cum spune autorul – al unui *El* ambivalent („personificat” și „depersonificat” în baza unei apropieri sau distanțări sociale) – *spațiul vicinal*; în fine, un al treilea, care circumscrie viața socială la nivelul comunității în ansamblu, suspendată între un trecut „luminos” și un prezent mai degrabă „sumbru” – *spațiul comunitar*.

Cercetările efectuate de S. G. Totelecan în Munții Apuseni, după cum autorul însuși subliniază, au scos la lumină discrepanța dintre nivelul declarativ și practica cotidiană din cadrul „comunităților” rurale. O posibilă explicație a diferenței dintre ce zic și ce fac cei din Munții Apuseni, constată S.G. Totelecan, ar fi aceea că sunt de fapt invocate două tipuri de „noi”, cu care se operează la nivele diferite ale realității sociale: unul *atemporal*, reprezentat de „bătrânii satului”, respectiv de cei care se mai mențin în sfera „tradiționalului” (care *ar avea nevoie de ajutor, dar nu-l primesc*) și un altul al timpului modern, impregnat de utilitarism (categoria celor care ar putea oferi ajutor, dar nu-l dau). Sub aspect demografic, observă cercetătorul, „balanța înclină net în favoarea celei dintâi categorii, susținătoare a unor prototipuri ancestrale de conviețuire socială, pe care din nefericire nu le mai poate pune în practică” (p. 155).

În atari condiții, mutații semnificative se produc și în *spațiul vicinal*: „În satele investigate în Munții Apuseni, *sensul tare* cu care eram obișnuiți să percepem spațiul vicinal – spațiul al întrajutorării, locul de intersecție al cognitivului, esteticului și moralului (...) – *vecinătatea profundă* pierde teren în fața unei *variante mult diluate* (...) – *vecinătatea aparentă*” (p. 159).

Cu toate acestea, vecinătatea în Apuseni, constată cvasiprospectiv S. G. Totelecan, „nu este moartă, ci va continua să existe, cel puțin atâta timp cât oamenii vor fi constrânși (de teritoriul limitat) să locuiască unii în apropierea altora” (p. 171).

Sunt de reținut, în câteva note, să zicem – rezumative, preocupările lui S. G. Totelecan pentru asimilarea și integrarea în discursul său a unor elemente de filosofia științei și epistemologie, ca în considerarea vecinătății drept un *concept deschis*, cu toate implicațiile și trimerile presupuse de o atare poziție (Popper, Noica, Heidegger, via Biemel).

Lămuritoare pentru o mare parte a structurii și limbajului discursului este și preocuparea autorului de a împăca sociologul și antropologul (din el însuși, în primul rând) prin „concentrarea asupra *zonelor mediane* (de graniță, între *aproapele* – antropologic și *departele* sociologic) de investigație, plasarea conștientă a socio-antropologului în *vecinătatea* obiectului investigat în vederea concilierii celor două perspective și redării elementelor pozitive ce derivă din fiecare” (p. 12). Deși, surprinzător, dar într-o deplină continuitate cu cele remarcate mai sus, vine și utilizarea celor mai moderne tehnici (și tehnologii) de analiză a datelor culese prin interviul calitativ.

Mihai Pascaru